

«L'ARC DE BERÀ», NOM DE L'ARC ROMÀ DE CABANES (LA PLANA ALTA, CASTELLÓ) DURANT ELS SEGLES XVI-XVIII

Ferran ARASA

L'estudi de l'Arc romà de Cabanes ha permès de donar llum a un aspecte poc conegut d'aquest monument, com és el de la utilització de l'apel·latiu «de Berà» entre els segles XVI-XVIII¹. Situat enmig d'una extensa plana a la qual dóna nom i a la vora de l'antiga Via Augusta, l'Arc de Cabanes degué ser utilitzat com a fita territorial en la baixa època musulmana, car a la donació que el rei Jaume I féu del Senyoriu de Miravet (Cabanes) al bisbe Ponç de Tortosa l'any 1225, abans de la conquesta, apareix citada una *via maior* com a límit entre els territoris d'aquest castell i el de Vilafamés, en clara referència a la Via Augusta:

«(...) *et de Coves, sicut vadit via maior, usque ad Tauranza et vadunt usque ad Almaixer (...)*»².

Pocs anys després d'aquesta donació, en 1243, apareix una primera menció de l'arc a la carta pobla de Cabanes:

«(...) *et de podio de Gaydones usque ad archum sicut dividit cum Villafamés, de archu usque ad Mesquitam, que dividit terminos de Cabanis et de Benifaixó (...)*»³.

P. A. Beuter, en 1538, a la primera edició de la seua *Crònica*, justifica la presència de l'Arc de Cabanes interpretant que degué erigir-se per a commemorar una batalla entre romans i cartaginesos que degué haver-hi en el marc de la segona guerra púnica, sent el primer autor que el cita:

«E segons les conjectures es de pensar que fon est cas en lo pla de Cabanes hon se troba un arc gran desta forma»⁴.

El segon autor que s'ocupa amb certa extensió de l'Arc de Cabanes és l'historiador G. Escolano, qui en 1611 recull les opinions de P. 'A. Beuter, afegint una interessant informació sobre el nom que aleshores es donava a aquest monument:

«(...) Nuestro Antonio Beuter, llevando adelante su opinion, de que estas ro-

tas pasaron en el campo de Cabañas, dize que por memoria dellas se fabrico en el un grande y artificioso arco de piedra labrada, que aun permanece en el mesmo sitio, (...) y algunos le llaman el Arco de Barà, como otro que tienen en Tarragona (...)»⁵.

També l'historiador F. Diago, en 1613, referint-se a les opinions de G. Escolano, diu:

«Porque no tiene Epitaphio, se puede aplicar a lo que cada cual quisiere, aunque no a tanto a quanto lo entiende este moderno, diziendo que se puso por algun successo de Barà Conde de Barcelona, como el de Tarragona que tiene nombre de Barà, que se suele dar en los bandos Reales al traydor. Que dexando a parte que el Conde Barcelona no se dixo Barà, sino Bera, que es nombre diferente, (...). Por donde, mas que voluntario serà notar a este arco de Cabañas de significativo de traycion hecha por Barà»⁶.

L'apel·latiu «de Barà» referit a l'Arc romà de Cabanes que cita G. Escolano apareix també l'any 1569 en el «Libre de Fitades» de la vila de Cabanes, on es fa una relació de camins entre els quals figura:

«(...) lo Camí Real que va de Cabanes caba Vistabella, lo qual arriba fins al terme de Vilafamés, que ajunte al Arch de Berà (...)»⁷.

Aquest camí tenia la seua continuació cap a la costa en «lo camí que va de Cabanes a la Costa del Grau de Navius, y de allí a Albalat». La utilització per al nostre monument del mateix apel·latiu que trobem en el cas de l'Arc de Berà (Tarragona) seguirà al llarg dels segles XVII-XVIII. En el mateix «Libre de Fitades» apareixen un total de quatre referències fins a l'any 1786, la darrera de les quals, ja en castellà, diu: «Camino Real de Cabanes acia Vistabella, hasta el Arco de Bera».

Coneixem una altra referència de l'any 1669 en un document de l'Arxiu Municipal de Bell-lloc sobre un arrendament de pastures en el terme municipal d'aquesta població:

«Per ahon va dit quarto que es per lo cami o cenda que ve de Vilanova y va a la vila de Vilafames y lo cami dit del arch de Bara en avall fins el barranc que baixa apart de avall de la Font de Subarra (...)»⁸.

Berà és actualment el topònim d'una subcomarca litoral del Camp de Tarragona, en la qual està situat el poble de Roda de Berà que li dóna nom, on es troba el conegut monument⁹. Segons J. Coromines, l'origen d'aquest topònim deu ésser el nom personal *Berane*, forma de cas oblic del nom germànic *Bera*, documentat des del segle IX, en la grafia del qual s'observa una vacil·lació en la vocal àtona entre e/a¹⁰.

La presència d'aquest apel·latiu acompanyant el topònim de l'Arc de Cabanes sembla aparèixer a la segona meitat del segle XVI o principis del XVII, puix no apareix en els documents del segle XIII ni el cita P. A. Beuter a la primera meitat del segle XVI. El seu origen deu ser possiblement erudit, car hom no co-

neix en aquesta zona cap propietari amb aital nom a l'Edat Mitjana. El seu arrelament és indubtable, ja que apareix en documents municipals com *El Llibre de Fitades* almenys fins a les acaballes del segle XVIII. Posteriorment desapareix de la documentació, sense que en quede testimoni des del segle XIX ni es conega oralment en l'actualitat.

BSCC *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*. Castellón.
DCVB *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Palma de Mallorca.
GEC *Gran Enciclopèdia Catalana*. Barcelona.

Notes

1. Vegeu: F. ARASA i L. ABAD. *L'Arc romà de Cabanes*, Castelló de la Plana, 1989.
2. A. HUICI MIRANDA, *Colección diplomática de Jaime el Conquistador*, Valencia, 1916. XLI i XLIV; M. BETÍ, «El castillo de Mirabet y sus sufragáneos, II», BSCC, II, 1921, p. 301; P. RAMON DE MARIA, «Colección de Cartas Pueblas LXI. Donación de Jaime I al Obispo y Cabildo de Tortosa de los Castillos de Miravet y Zufera y confirmación de la donación del Castillo de Fadrell», BSCC, XVIII, 1943, p. 30; G. ANDREU VALLS, «El arco romano de Cabanes», BSCC, XXXI, 1955, p. 163; G. ANDREU VALLS, «Los antiguos términos de Miravet, Albalat y Cabanes. Notas históricas, documentales y bibliográficas en el IV Centenario de su unión territorial», BSCC, LI, 1975, p. 215.
3. M. BETÍ, «Carta-puebla de Cabanes, por Poncio, Obispo de Tortosa, en 19 de junio de 1243. Colección de Cartas Pueblas v», BSCC, II, 1921, p. 183; G. ANDREU, «El arco romano de Cabanes», citat, p. 154, nota 4; G. ANDREU, «Los antiguos términos de Miravet, Albalat y Cabanes», citat, p. 218. Una reproducció facsímil del text original, que no és el publicat per M. Betí en 1921, apareix en G. ANDREU, «La carta de població de Cabanes de 1243», *Fiestas Patronales en Honor de Ntra. Sra. del Buen Suceso*, Cabanes. La línia de partió entre termes municipals es manté de la mateixa forma que apareix descrita a la carta de població: del Tossal de Gaidó fins a la Rambla de Cabanes i d'ací fins a l'Arc, des d'on continua pel Camí dels Romans —l'antiga Via Augusta— fins a la Rambla del Metge, la qual serveix de partió pel NW entre els termes de La Vall d'Alba i Bell-lloc, corresponents als antics territoris dels castells de Vilafamés i Miravet. En general, sobre els vells topònims de l'antic terme municipal de Cabanes, vegeu: G. ANDREU VALLS, «El primitivo término de Cabanes y sus topónimos», *Fiestas patronales en Honor de Ntra. Sra. del Buen Suceso*, Cabanes.
4. P. A. BEUTER, *Primera Part de la Crónica General del Regne de València*, Valencia, 1538, f. 39-40.
5. G. ESCOLANO, *Décadas de la Historia de la Insigne y Coronada Ciudad y Reino de Valencia*, Valencia, 1611. col. 623-624.
6. F. DIAGO, *Anales de Valencia*, Valencia, 1613, f. 73.
7. *Llibre de fitades, passos, Carrerases, Pous, Mallades, deveuses eo Bovalars de Albalat y Miravet y del Terme de Cabanes respective; y divisions així dels termes de Miravet y Albalat com del terme de Cabanes ab los de Albalat y Miravet; fet de provissió del Honorable Consell de la Vila de Cabanes en lo any M.D.L.X. después del nayximent del Senyor, a VIII de Abril en que les sobredites coses se desllindaren y fitaren per dit Consell*, f. 20; aquest llibre continuava un altre anterior, segons veiem a l'acta del foli 12 on es consigna «conforme (...) en lo libre antich». Vegeu: G. ANDREU VALLS, «Historia y leyenda del arco de Cabanes», *Peñagolosa*, 3, Castellón, 1957; G. ANDREU VALLS, «Los antiguos tér-

minos de Miravet, Albalat y Cabanes», citat, p. 227 ss.; G. ANDREU VALLS, «Cabanes en el camino de Valencia a Tarragona», *Programa de Fiestas*, Cabanes, 1980.

8. V. BORT, «L'Història [sic] del nostre poble», *Les Fulles*, 11, Benlloch, 1986.

9. A. M. MUNDÓ i Mx. CAHNER, «BERA, Caseriu», *GEC*, 3, p. 449.

10. J. COROMINES, *Estudis de Toponímia Catalana*, I, Barcel·lona, 1965, p. 246; DCVB, 2, p. 438; E. MOREU-REY, *Els nostres noms de lloc*, Palma de Mallorca, 1982, p. 138. Vegeu una breu biografia del personatge històric més conegut que dugué aquest nom a: R. D'ABADAL, «BERA, Comte», *GEC*, 3, p. 449.

SOBRENOM «ELEGANT» D'UNA PLAÇA DE GRANOLLERS

—«Sisplau, em pot dir on és la plaça Barangé?». Era dijous al matí i vaig haver de repetir la pregunta quatre o cinc vegades. Des de fa mil anys, a Granollers el dijous al matí la gent va per feina —a comprar o a vendre— i és difícil que estigui per tu. «M'han dit que a sota hi ha un aparcament i que a sobre hi han posat coses molt estranyes», vaig haver de puntualitzar. «Ah!, ja ho sé. Miri, tombi per la cantonada de la Fonda Europa i darrera la trobarà de seguida. És que nosaltres», em va justificar (...) «nosaltres no li diem així; li diem la plaça del Cony». — No vaig trigar gaire a intuir per què dimonis l'havien batejat d'aquella manera. Un altre granollerí m'ho va explicar poc després: «Tothom, quan veu la plaça per primer cop, pregunta extranyat: “I això que cony és?”». (...) (Un conjunt d'objectes, des de bancs i fanals més o menys convencionals, fins a palmeres de formigó i serps de llum o immensos plafons muts)...

Antoni GONZÀLEZ (Diari de Barcelona, 4-III-1990)